

*Н.М. Крестовська,
доктор юридичних наук,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

РЕФОРМАЦІЯ ЦЕРКВИ ТА РЕФОРМА ПРАВА (ДО 500-РІЧЧЯ ВІТТЕНБЕРЗЬКИХ ТЕЗ МАРТИНА ЛЮТЕРА)

Анотація. У статті проаналізовано правові та політичні складові частини вчення Мартина Лютера та простежено їх вплив на становлення модерної держави та сучасного права.

Ключові слова: Мартин Лютер, Реформація, світське право, канонічне право.

500 років тому монах, який понад усе жадав врятування своєї душі і не знайшов його серед пропонувананих католицькою церквою способів, публічно проголосив про свій символ віри та безмежні її можливості. Із цього моменту розпочалась Реформація – одна з найвеличніших революцій в історії людства, що й досі впливає на його прогресивний цивілізаційний розвиток.

Правові та політичні погляди Мартина Лютера представлено в кожному підручнику з історії політичних і правових учень, утім монографічних досліджень цієї сторони спадщини великого реформатора не так вже багато. Серед зарубіжних дослідників варто відмітити Дж. Вітте (John Witte) та В.А. Бачиніна. Але вплив лютерівського учення на історичний розвиток права, особливо в регіоні Центрально-східної Європи, все ж залишається малодослідженим.

Відзначимо, що Мартин Лютер, як і його послідовники, небагато уваги приділяв власне правовим питанням: все-таки більше його цікавили питання віри. Утім, напевно, жоден теологічний дискурс мав настільки велике значення для історичної долі права та держави, як той, що розпочався з оприлюднення 95 тез.

Перш за все Мартин Лютер проголосив важливу тезу про співвідношення свободи та обов'язку в його християнському розумінні. Цим обов'язком для людини є слідування волі Божій. Справді вільним, зі свобідною волею є лише істинний християнин, воля якого обмежена волею бога: «Вільна воля без Божої благодаті нітрохи не вільна, а незмінно виявляється полонянкою і рабинею зла, тому що сама по собі вона не може звернутися до добра» [5, с. 218]. За яскраво метафорічним висловом В.А. Бачиніна, людина з християнською вірою «стає схожою на прекрасну, легкокрилу, чудово оснащену яхту, перед якою відкриті всі моря і океани і яка може плисти, куди хоче. Для неї існує лише одне обмеження, один головний припис – не намагатися плисти по суші, не наскочити на берегові мілини, скелі і рифи. У всьому іншому – у виборі маршрутів, швидкості, в здійсненні різних маневрів – вона абсолютно вільна» [2, с. 137]. Зазначимо справедливість та гостру актуальність такого розуміння свободи як блага та можливості, зворотнім боком чого є відповідальність.

По-друге, Мартин Лютер проголосив тезу про всесвященство, тобто можливість і право кожного християнина на спілкування з богом і отримання благодаті від нього ж без посередників у вигляді церкви та духовенства. Попри нібито суто теологічний зміст цієї тези, вона мала значення і для права. За Лютером, особистість є автономною (саморегульованою, якщо дослівно перекласти). Кожен християнин має право на доступ до священних текстів, їх читання, переспів, тлумачення, пропаганду. У подальшому ми бачимо як теза «Кожен сам собі священник» у Джеремі Бентама перетворилась на тезу «Кожен сам собі юрист». Тобто кожен має право знати закони, а неоприлюднений закон є недійсним, кожен має право захищати себе за допомогою закону, більше того, із часів великих революцій XVII–XVIII століть утверджується право брати участь у формуванні якщо не законів, то законодавчої влади.

По-друге, саме з праць Мартина Лютера утверджується ідея розмежування світської та духовної влади (хоча її виказували й раніше, зокрема, Марсилій Падуанський). Мартин Лютер, вірячи в божественне походження влади як такої, десакаралізував владу державну. Саму причину створення богом держави Лютер убачав у тому, що більшість людей – не справжні християни.

По-третє, він обґрунтовував необхідність світського права з властивим йому механізмом примусу. Адже праведник за власною волею робить все і навіть більше, ніж від нього вимагається, тоді як непра-

ведні не роблять навіть того, що приписує право. Тому їм потрібно право, яке би вчило та примушувало їх робити добро. Світська влада стримує нехристиян і злих, що примушує їх, хоча б проти волі, зберігати зовнішній мир і спокій: «Така є Божя воля: світський меч і право вкладені в руки для покарання злих і захисту благочестивих» [6, с. 134].

По-четверте, Лютером висловлено певні міркування щодо державної влади та вимоги до неї. Примус у вигляді світської влади потрібен та необхідний для охорони миру, покарання гріха, захисту від зла. Тому справжні християни, хоча й не потребують ні права, ні меча, охоче підкоряються владі: сплачують податки, шанують владу, служать, допомагають світській владі, роблять усе на користь світської влади. Це свого роду мовчазний договір: християни підкоряються владі на заміну виконання владою охоронних функцій. Як бачимо, Лютер зробив перший крок до модерної теорії договірної держави, яку розвинули згодом саме протестантські ідеологи Генрі Паркер, Гуго Гроцій, Томас Гоббс.

На думку Лютера, духовна влада здійснюється за допомогою слова Божого і проводу Святого Духу. Світська влада Бога здійснюється через князів, королів, магістратів за допомогою меча і цивільних законів. Ці влади одна одній не підпорядковані, а тільки – Богу. Держава заснована для досягнення мети, яку церква не може і не повинна намагатися досягти. Завдання світської влади – примусове застосування «зовнішньої справедливості», нагляд за дотриманням норм законів. Через це держава повинна бути самостійною щодо церкви, у всіх світських справах священники повинні підкорятися державцю нарівні зі всіма іншими підданими.

З погляду Лютера, християнський правитель повинен вважати себе слугою Божим, а не господином народу. Державна влада – не привілей, а тягар, покладений на нього Богом. Враховуючи сумний політичний досвід минулого і сьогодення, Лютер розробляє ряд вимог до державної діяльності. Початковою їх послідовною є уявлення про владу як ремесло. Політика, як і ремесло, вимагає умінь. Зокрема, правитель повинен знати реальну обстановку в країні, планувати свої дії і, погодившись із голосом розуму (і волею Бога), визначати, в яких випадках слід застосовувати заходи примусу або переконання.

І, нарешті, правитель зобов'язаний пам'ятати про те, що його влада небезмежна. Межею діяльності держави є внутрішній світ людини. Він знаходиться поза межами юрисдикції держави: «Душа... не у владі кесаря; не може він її ні повчати, ні очолити, ні убити, ні оживити, ні в'язати, ні вирішувати, ні судити, ні засудити, ні тримати, ні відпустити, що, проте, повинно мало б бути, якби він мав владу керувати нею і диктувати їй закони; але він цілком може поступати так із тілом, майном і честю, тому що вони знаходяться під його владою» [6, с. 150–151].

По-п'яте, Лютер пред'явив вимоги не тільки до правителів, але й до підвладних. Основний їх обов'язок – підкорятися державі, що Лютер обґрунтовує як засобами теології, так і раціоналізму. Він стверджує, що Бог швидше стерпить несправедливе правління, ніж дозволить бидлу бунтувати. Заколот – підступи диявола. Бунт проти влади безрозсудний, оскільки його тяжкість, як правило, обрушується на невинних. Але в одному-єдиному випадку піддані все ж таки мають право на пасивний опір: якщо правитель посягає на свободу совісті.

Право на свободу совісті, як вказує Дж. Вітте, ув'язано Лютером з людською гідністю та принципом рівності [1, с. 49]. Так, людська гідність у нього – це божественний дар, що тримає людину на межі розбещеності та святості, а свобода полягає в праві та обов'язку служіння божого. Але вперше за часи модерну і вперше взагалі ці властивості людини було проголошено і зібрано до купи. Поняття ж свободи ним трактується як свобода церкви від тиранії папи, свобода мирян від домінування духовенства і, нарешті, як свобода совісті (світогляду) [1, с. 39].

По-шосте, Лютер рекомендував віддавати перевагу світському праву перед канонічним, оскільки воно «набагато краще, майстерніше, справедливіше за духовне, в якому, окрім назви, немає нічого цінного», а у світському праві переважне значення має земське право і місцеві звичаї – перед імперським загальним правом. Таким чином, у правовому вченні Лютера (як і в богослів'ї) пробивала собі шлях національна ідея. Теза Лютера про право тлумачення кожним християнином Святого Письма знайшла відбиток у його правовому ученні як ідея доступності закону. Лютер указує на те, що «розширене і дуже хитромудре право, що швидше перешкоджає, чим сприяє [рішенню] справ – лише тягар для людей» [4, с. 109].

Якщо говорити про безпосередній вплив ідей Лютера, а якщо ширше, то Реформації в цілому, на розвиток держави і права, то варто виокремити такі його напрями:

1) вплив на правову і ще більше – на політичну теорію. Перш за все, це когорта монархомахів-протестантів, серед яких французи – Франсуа Отман («Франко-Галлія»), Етьєн Ля Боесі («Роздуми про

добровільне рабство») та невідомий автор, що сховався за псевдо Юній Бурт («Засіб проти тиранів»), шотландець Джордж Бьюкенен («Про царську владу у шотландців»), які палко відстоювали ідею народного суверенітету та договірної держави.

Варто відмітити, що в цьому ж договірному руслі мислив і українсько-польський філософ Станіслав Оріховський (із Лютером він був особисто знайомий і навіть жив у його будинку). Певною мірою він пішов навіть далі Лютера, наполягаючи на верховенстві права/закону перед правителем і державою як такою. «Держава набагато шляхетніша і достойніша за короля. Закон же, якщо він є душею і розумом держави, значно кращий за непевну державу і вищий за короля. Отже, закон дорівнює королеві і навіть кращий і набагато вищий за короля» [7]. У розумінні природного права та суспільного договору Станіслава Оріховському варто віддати пальму першості перед славетним Гуго Гроцієм;

2) вплив на теорію і практику прав людини. Як уже говорилося, ідеї Лютера дали поштовх західній концепції прав людини. Але справа не тільки в концептуальному осмисленні прав людини. Лютерівська реформація дала поштовх і юридичному закріпленню прав людини. Фактично закріплення прав людини юридичними засобами варто вести не з часів Англійської революції, як ми це робимо услід Карелу Васаку, а з Аугсбурзького миру 1555 року, який закріпив право вибору віросповідання. Не для всіх людей, тільки для правлячого класу – сеньйорів, але в Німеччині їх було багато (сеньйорами були й лицарі). Незгодні з релігійними переконаннями правителя піддані могли, не будучи за те переслідуваними, емігрувати, і було куди, зважаючи на те, що протестантські та католицькі володіння розташовано черезполосно. Тобто значний прошарок населення Священної Римської імперії отримав одне з найважливіших прав людини – свободу світогляду;

3) піднесення світського права. Світське право в умовах деградації канонічного стало обмежувачем сваволі як підданих, так і правителів. Це особливо чітко стало зрозумілим після Селянської війни 1524–1525 рр. І саме право держава, яка формувалась у країнах першого ешелону модернізації, взяла на озброєння у своїй діяльності.

Зважаючи на упадок внаслідок нищівної критики Лютером та його послідовниками канонічного права, світське право вийшло на перший план і в суспільстві. Зазначимо, що саме XVI століття – це доба початку формування загальнодержавного права, дія якого поступово долала місцеві правові звичаї.

Варто відмітити, що змінилась і зовнішня форма права, адже на континенті переважали кодифіковані його форми. Кодифікація права відбулась у Священній Римській імперії («Кароліна»), у Франції (великі ордонанси), Польщі (статут Яна Ласького), Угорщині (Трипартитум Іштвана Вербоці), нарешті саме у XVI столітті було створено Литовські статuti. Неабияк важливим є те, що кодифіковані закони створювались, як правило, національними мовами та друкувались, що забезпечувало їх поширення та стабільність застосування (деяких, зокрема Трипартитума та Третього Литовського Статуту, – до XIX століття).

Більше того, в Англії, яка переживала свій варіант реформування церкви, було зроблено спробу кодифікації протестантського канонічного права. Проект «*Reformatio Legum Ecclesiasticarum*» (1553) досить докладно регламентував порядок управління англіканської церквою, визначав юрисдикцію і порядок роботи церковних судів, регулював покарання за певні злочини (поклоніння ідолам, богохульство, неправдиве свідчення тощо), торкався практично всіх питань церковного життя (вироки, заповіді, церковні бенефіції, шлюбно-сімейне право, школи і університети) [3, с. 8];

4) секуляризація держави. По-перше, яскрава аргументована апологія державної влади з вуст Лютера значною мірою сприяла піднесенню авторитету європейських державців перед авторитетом папи, що своєю чергою заклало підвалини для формування ідеї державного суверенітету. По-друге, хоча й обмежена, у XVI–XVII століттях пройшла секулярна реформа. У протестантських країнах було ліквідовано монастирське землеволодіння та привілеї духовенства, скасовано донації римському престолу, закрито або принаймні реформовано церковні суди.

Деякою мірою Реформація позначилась навіть на владі Святого престолу, хоча всіх ідеологів протестантизму папою було відлучено від церкви. Так, у діяльності пап з'явилися або посилились функції протегування освіти та мистецтва. Зокрема, Рим навіть у своїх сакральних спорудах набув вигляду центру гуманістичної культури (великі архітектори та скульптори – Браманте, Мікеланджело, Берніні – дуже тому сприяли).

Отже, в підсумку можна зазначити, що Реформація – це другий, поряд із ренесансною філософією права, виток модерного права та держави, в чому й полягає всесвітнє значення Лютерових Віттенберзьких тез.

ЛІТЕРАТУРА

1. Witte J. God's Joust, God's Justice: Law and Religion in the Western Tradition / John Witte. – Wm. B. Eerdmans Publishing [UK], 2006. – 498 p.
2. Бачинин В.А. Мартин Лютер о свободе и рабстве воли : к интеллектуальной истории Реформации / В.А. Бачинин // Свободная мысль. – 2012. – № 3/4(1632). – С. 130–139.
3. Иванова О.Ю. Проект реформы канонического права в контексте ранней королевской Реформации в Англии: 1529–1553 гг. : дис. канд. историч. Наук : код специальности 07.00.03. / О.Ю. Иванова ; Смоленск. гос. ун-т. – Смоленск, 2006. – 215 с.
4. Лютер М. К христианскому дворянству немецкой нации об улучшении христианского состояния / М. Лютер // Избранные произведения. – СПб. : Андреев и согласие, 1994. – С. 55–119.
5. Лютер М. О рабстве воли / М. Лютер // Избранные произведения. – СПб. : Андреев и согласие, 1994. – С. 185–382.
6. Лютер М. О светской власти / М. Лютер // Избранные произведения. – СПб. : Андреев и согласие, 1994. – С. 131–163.
7. Оріховський-Роксолан С. Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу Станіслава Оріховського-Роксолана [Електронний ресурс]. – Режиму доступу : http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm#or1.

Н.Н. Крестовская. Реформация церкви и реформа права (к 500-летию Виттенбергских тезисов Мартина Лютера). – Статья.

Аннотация. В статье проанализированы правовые и политические составляющие учения Мартина Лютера, прослежено их влияние на становление современного государства и современного права.

Ключевые слова: Мартин Лютер, Реформация, светское право, каноническое право.

N. Krestovska. Reformation churches and law reform (500 anniversary of Martin Luther Wittenberg theses). – Article.

Summary. The article analyzes the legal and political components of Martin Luther's doctrine and their impact on the formation of the modern state and modern law.

Key words: Martin Luther, Reformation, secular law, canon law.

УДК 343.2

О.О. Мавед,

кандидат медичних наук,

доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ

Анотація. У процесі взаємовідносин медичного працівника та пацієнта збільшилася кількість випадків порушення закону медичним працівником. Це пов'язано з тим, що в Україні, в деяких випадках, відсутні критерії оцінки медичної діяльності.

Ключові слова: права пацієнтів, злочини, охорона здоров'я, медичні працівники, кримінальна відповідальність.

Актуальністю теми є розробка проблеми злочинності у сфері охорони здоров'я у зв'язку зі збільшенням випадків неякісного виконання своїх професійних обов'язків, що призводить до погіршення стану здоров'я.

Дослідженням даної проблеми займалися М.І. Авдеев, А.І. Акопов, Ю.П. Аленин, В.А. Галай, Л.Г. Дунаєвська, А.Н. Красиков, А.А. Мохов, І.О.Нікітіна, І.Ф. Огарков, В.Л. Попов, М.В. Салтєвський, А.П. Солов'єв, І.Я. Сенюта, Ю.Д. Сергеев, С.Г. Стеценко. Право людини у сфері охорони здоров'я – положення, передбачені нормативно-правовими актами, гарантуючі охорону здоров'я та надання ква-